

Юлія Сергіївна Калініна-Симончук,
начальник відділу правового забезпечення діяльності
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського
ORCID: 0000-0002-8936-2926
e-mail: kcyuliya@gmail.com

ЕКСПЕРТИЗА ЦІННОСТІ РУКОПИСНОЇ ТА КНИЖКОВОЇ СПАДЩИНИ В ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Мета роботи полягає в аналітичному огляді норм українського законодавства стосовно рукописної та книжкової спадщини, її наукової експертизи та експертизи цінності, а також обґрунтуванні пропозицій щодо їхнього вдосконалення. **Методологія дослідження** базується на системному структурно-функціональному аналізі законодавчих актів, що стосуються рукописної та книжкової спадщини, її наукової експертизи та експертизи цінності. Зазначений підхід дозволяє проаналізувати сучасний стан українського законодавчого поля відносно відбиття в ньому визначень культурної спадщини, рукописної та книжкової спадщини, пам'яток, культурних цінностей національного культурного надбання, національного бібліотечного фонду, наукової експертизи та експертизи цінності рукописної та книжкової спадщини. **Наукова новизна.** У дослідженні вперше розглядається експертиза цінності рукописної та книжкової спадщини як окреме визначення в законодавстві; також уперше акцентується увага на відсутності в нормативно-правових актах понять культурної спадщини фондів бібліотек та національного бібліотечного фонду України. **Висновки.** Через недосконалість законодавства України досі не створено єдиного реєстру історико-культурної спадщини — зведеної бази даних культурних цінностей, до функцій якої мали б відноситися державна реєстрація, централізований облік та охорона пам'яток на загальнонаціональному рівні. Також відсутня чітка нормативно-правова основа щодо виокремлення, експертизи цінності та реєстрації рукописної та книжкової спадщини. Отож на порядок денний постає питання оновлення законодавчої бази щодо визначення поняття, складу і змісту національного бібліотечного фонду як культурного надбання та унікальної спадщини, оновлення термінологічної бази, встановлення чітких дефініцій цих понять, а також нормативно-правового забезпечення збереження рукописної та книжкової спадщини й організації вільного доступу до неї.

Ключові слова: культурна спадщина; рукописна та книжкова спадщина; національне культурне надбання; наукова експертиза; експертиза цінності рукописної та книжкової спадщини.

Актуальність теми дослідження. Українське законодавство в цілому дозволяло впродовж 90-х років ХХ ст. і до 10-х років ХХІ ст. виконувати експертні функції бібліотечним фахівцям, які володіють спеціальними знаннями в галузі атрибуції книжкової та рукописної спадщини України. Разом із тим, ці функції були спрямовані переважно на охоронну функцію документів рукописної та книжкової спадщини як об'єктів матеріальної і духовної культури для їхнього вивезення (тимчасового вивезення) та повернення після тимчасового вивезен-

ня через митний кордон України. Чіткої нормативно-правової основи щодо виокремлення, експертизи цінності рукописної та книжкової спадщини та її реєстрації й досі немає. Завдання бібліотек полягає в актуалізації питання оновлення законодавчої бази щодо визначення поняття, складу і змісту національного бібліотечного фонду як культурного надбання та унікальної спадщини. Це стосується також і термінологічної бази та встановлення чітких дефініцій щодо культурної спадщини та національного культурного надбання в цілому.

Аналіз досліджень і публікацій. Після розпаду СРСР активно створюється нове українське законодавство у сфері державної реєстрації і наукової оцінки національної спадщини, забезпечення її збереженості та унормування принципів інформаційного доступу до цієї спадщини в бібліотеках та архівах, інтенсифікуються пошуки методологічних засад та спеціальних методик у цій царині. На сьогодні існують ґрунтовні наукові дослідження окремих законодавчих актів щодо законодавчого забезпечення певних аспектів регулювання державною процесу виявлення та державної реєстрації культурної спадщини. Багатьма правознавцями вивчалися поняття культурних цінностей та культурної спадщини, правових засад поняттєвого апарату, охорони культурної спадщини в аспектах переважно реституції культурних цінностей. Це, зокрема: В. І. Акуленко, Ю. Д. Древаль, Т. Каткова, О. Р. Копієвська, С. І. Кот, С. Ю. Кузьменков, В. В. Литовченко, І. Ю. Слюсаренко, Г. М. Шаповалова, Ю.С. Шемшученко та інші. Специфіка Державного реєстру національного культурного надбання в галузі реєстрації рукописних книг і стародруків вивчалася такими дослідниками, як Г. В. Боряк, Л. А. Дубровіна, Г. І. Ковальчук, Л. В. Муха, О. М. Рибачок та іншими. До розробки науково-практичних засад створення інтегрованого цифрового ресурсу з урахуванням сучасних методичних вимог та міжнародних стандартів долучилися К. В. Лобузін та І. В. Лобузін, О. Ю. Мар'їна.

Виклад основного матеріалу. Суспільне усвідомлення значущості історичної культурної спадщини України для незалежної держави засвідчує стаття 54 Конституції України: «Держава забезпечує збереження історичних пам'яток та інших об'єктів, що становлять культурну цінність, вживає заходів для повернення в Україну культурних цінностей народу, які знаходяться за її межами» [1].

Встановлення суверенітету України активізувало увагу до історичної культурної спадщини, а її державний облік та охорона, з огляду на масштабні втрати Україною своїх національних культурних реліквій, дістали широкої підтримки в різних формах соціокультурної діяльності. Адже відсутність власної держави та входження свого часу українських земель до різних державних утворень спричинили такий стан рукописної та книжкової культурної спадщини, коли вона не акумулювалася на українських теренах, а розпорошувалася по різних центральних книгосховищах імперій, до складу яких входила Україна. Фатальних наслідків завдали також революції, війни та інші збройні конфлікти, масштабна еміграція діячів науки та культури у ХХ ст., коли значна частина культурних цінностей опинилася за кордоном, незаконне вивезення реліквій за межі України внаслідок контрабанди, крадіжок та інших кримінальних злочинів, неповернення експонатів із зарубіжних виставок тощо.

Унормування стану культурної спадщини та «інвентаризація» національних рукописних і книжкових культурних цінностей у бібліотеках, оцінка реального стану та втрат відбувалися за різними векторами.

Так, у перші роки незалежності в Україні було закладено фундамент організаційного та нормативно-правового забезпечення повернення культурних цінностей. Було створено Національну комісію з питань розшуку і повернення в Україну культурних цінностей при Кабінеті Міністрів України (1993); оприлюднено концептуальну заяву Президента України «Про повернення національних культурних скарбів» (1993); під егідою ЮНЕСКО в Україні відбувся Міжнародний семінар, який зібрав представників із багатьох країн Європи та Америки (1996). Питання співробітництва в поверненні втрачених культурних цінностей почали включати до всіх міжнародних угод України. Двічі урядовими рішеннями затверджувалася п'ятирічна програма «Культурні цінності України: Втрати. Шляхи повернення». Знаковим стало ухвалення Закону України «Про ввезення, вивезення і повернення культурних цінностей» (1999), який визначив принципи державної політики в даній сфері та її організаційні засади.

Доволі швидко чільне місце посіла проблема наукової експертизи найціннішої частини бібліотечних фондів як об'єктів національного культурного надбання та культурної спадщини держави та заходів щодо запобігання їхній втраті. Бралися до уваги й наявність цінного досвіду бібліотек та профільна діяльність наукових фахівців. Було враховано також міжнародне законодавство, що на базі розробок ЮНЕСКО дбало про охорону культурної спадщини [2].

Розглянемо основні нормативно-правові акти, що стосуються рукописної та книжкової спадщини, її збереження, наукової експертизи та експертизи цінності рукописної та книжкової спадщини у хронології їхнього прийняття. Отож першими були прийняті «Основи законодавства України про культуру» від 12 лютого 1992 р. (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2117-12>), які на сьогодні втратили чинність і надалі були замінені Законом України «Про культуру» (2011) (<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2778-17>), що визначає правові засади діяльності у сфері культури, регулює суспільні відносини, пов'язані зі створенням, використанням, розповсюдженням, збереженням культурної спадщини та культурних цінностей, і спрямований на забезпечення доступу до них. Термін «національне культурне надбання» в Законі вживається як сукупність унікальних культурних цінностей, об'єктів культурної спадщини, що мають виняткове історичне значення для формування культурного простору України. А під термін «об'єкти культурного призначення» підпадають пам'ятки культурної спадщини, предмети колекцій, зібрання, фонди, будівлі, споруди тощо.

«Положення про Державний реєстр національного культурного надбання», затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 12 серпня 1992 р. (<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/466-92-%D0%BF>), запроваджує Державний реєстр національного культурного надбання (далі – ДРНКН), завданням якого є облік об'єктів матеріальної та духовної культури виняткової історичної, художньої, наукової чи іншої культурної цінності, що мають важливе значення для формуван-

ня національної самосвідомості українського народу і визначають його внесок у всесвітню культурну спадщину. У документі застосовуються терміни: «надбаня», «пам'ятка», «об'єкти національного культурного надбання». До об'єктів національного культурного надбання належать: пам'ятки історії, археології, містобудування і архітектури, мистецтва, документальні пам'ятки. Також до ДРНКН можуть бути занесені й інші об'єкти, що становлять виняткову цінність з погляду історії, культури, етнології чи науки.

Значення ДРНКН закріплене Законом «Про бібліотеки та бібліотечну справу», де вказано, що цінні, рідкісні документи та колекції мають включатися до Державного реєстру в аспекті книжкової пам'ятки, тоді як архівні видання, зібрані в бібліотеках, регулюються Законом «Про Національний архівний фонд та архівні установи», – як унікальні документи, документальні пам'ятки (<https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/32/95-%D0%B2%D1%80>). Законом «Про Національний архівний фонд та архівні установи» визначається поняття «експертиза цінності документів» як всебічне вивчення документів з метою внесення їх до Національного архівного фонду або вилучення з нього, проведення грошової оцінки документів Національного архівного фонду, віднесення їх до унікальних та встановлення строків зберігання документів, що не підлягають внесенню до Національного архівного фонду (Ст. 1) (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3814-12>).

Закон України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» від 21 вересня 1999 р., який пов'язаний із ДРНКН (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1068-14>), спрямовано на охорону національної культурної спадщини та розвиток міжнародного співробітництва України у сфері культури та визначає «культурні цінності» як об'єкти матеріальної та духовної культури, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення і підлягають збереженню, відтворенню та охороні відповідно до законодавства України, до яких, зокрема, включено стародруковані та рідкісні видання, рукописи, архівні документи, кіно-, фото- і фонодокументи, окремо чи в колекції, «родинні цінності» – культурні цінності, що мають характер особистих або родинних предметів. Тобто рукописна, книжкова та архівна спадщина визначається як національна культурна спадщина. Цим Законом передбачено проведення обов'язкової державної експертизи цінності щодо заявлених до вивезення (тимчасового вивезення) та повернутих після тимчасового вивезення культурних цінностей) (Ст. 11), а також охорону права власників культурних цінностей, визначено цінності, що не підлягають вивезенню, зокрема й ті, що мають бути внесеними до ДРНКН України.

«Порядок відбору рукописних книг, рідкісних і цінних видань до Державного реєстру національного культурного надбання», затверджений наказом Міністерства культури і мистецтв України від 20 листопада 2001 р., визначає механізм відбирання рукописних книг, рідкісних і цінних видань, окремих книжкових колекцій (далі – книжкові пам'ятки) для включення до ДРНКН (<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1027-01>), задекларує термін «книжкова пам'ятка» та встановлює форми опису книжкових пам'яток.

«Порядок проведення державної експертизи культурних цінностей», затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 26 серпня 2003 р. № 1343 (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1343-2003-%D0%BF>), регулює питання проведення державної експертизи культурних цінностей, заявлених до вивезення, тимчасового вивезення та повернутих в Україну після тимчасового вивезення, а також вилучених митними або правоохоронними органами, конфіскованих за рішенням суду та обернених відповідно до закону в дохід держави. «Порядком» визначено, що експерт – працівник державного сховища культурних цінностей (музею, бібліотеки, реставраційної або науково-дослідної організації, архівної установи), інший фахівець, який має високу кваліфікацію та спеціальні знання, безпосередньо проводить мистецтвознавчу експертизу та несе персональну відповідальність за достовірність, повноту аналізу та обґрунтованість рекомендацій. У експертному висновку мають міститися визначені критерії експертизи: достовірність об'єкта, автор, назва та атрибутивний опис – час створення; причетність до історичних подій, культурних традицій народів, пам'яток історії, видатних особистостей, виробників, мануфактур і шкіл; рівень визнання автора; стан збереженості; знаки та позначки; комплектність; лінійні розміри; соціокультурна функція; рівень суспільного визнання; унікальність; рівень виконавської техніки та популярності; наукова значущість; оцінна вартість. Експертний висновок також повинен містити аргументовану рекомендацію щодо доцільності включення об'єкта до ДРНКН та можливості вивезення його з території України. Право на проведення експертизи надається установам, державним закладам культури, іншим організаціям відповідно до наказу Міністерства культури України «Про затвердження Переліку державних установ, закладів культури, інших організацій, яким надається право проведення державної експертизи культурних цінностей» від 31.03.2017 № 267. Цим документом визначається перелік установ, яким надається право: проводити державну експертизу культурних цінностей відповідно до Порядку проведення державної експертизи культурних цінностей, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 26 серпня 2003 року № 1343; затверджувати персональний склад працівників, які безпосередньо здійснюватимуть державну експертизу культурних цінностей. Щороку, до першого лютого, ці установи зобов'язані подавати до Відділу з питань переміщення культурних цінностей Міністерства культури України для узагальнення звіту про проведення державної експертизи культурних цінностей за формою, наведеною в додатку до зазначеного вище наказу (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0529-17>).

Певне методологічне значення має Закон України «Про наукову і науково-технічну експертизу» від 10 лютого 1995 р. (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/51/95-%D0%B2%D1%80>), який спрямовано на оцінку об'єктів науки і техніки. Він не містить поняття «атрибуція», проте пропонує певні методичні заходи, які можна використати і для експертизи культурних цінностей. Наука і науково-технічна експертиза визначається як діяльність, метою якої є дослідження, перевірка, аналіз, оцінка науково-технічного рівня об'єктів експер-

тизи та підготовка обґрунтованих висновків для прийняття рішень щодо таких об'єктів. Експертиза, за згаданим законом, – це послідовний процес встановлення значимості об'єкта, який проводиться компетентними й об'єктивними особами та враховує комплексну оцінку об'єкта експертизи (Ст. 2, 3). Закон розрізняє попередню, первинну, повторну, додаткову, контрольну наукову і науково-технічну експертизи. Запобіганню неякісній експертизі слугує «Контрольна наукова і науково-технічна експертиза», що здійснюється для перевірки висновків первинної експертизи за ініціативою суб'єктів експертизи, зацікавлених у спростуванні окремих положень, частин або в цілому висновків раніше проведених експертиз (Ст. 15–18).

Варто зазначити, що науковцями Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – НБУВ) було створено колективну методичну працю щодо критеріїв експертизи та реєстрації для ДРНКН [3].

У 2003 р. впроваджується Міждержавний стандарт «Система стандартів з інформації бібліотечної та видавничої справи. Книжкові пам'ятки. Загальні вимоги (ГОСТ 7.87-2003. IDТ)» [4]. Відтоді увага книгознавців спрямована на визначення поняття «книжкова пам'ятка», що дозволить запровадити загальні принципи оцінювання культурного значення та матеріальної цінності книжкових пам'яток, які закладають, у тому числі, й засади експертизи. Методика віднесення документів Національного архівного фонду до унікальних (із змінами, внесеними згідно з наказом Державного комітету архівів) була затверджена наказом Державного комітету архівів від 25 листопада 2008 р., № 237. Вона стосувалася також архівних документів, що зберігались у бібліотеках (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1148-16>).

Необхідно врахувати, що нормативно-законодавча діяльність у галузі експертизи не виникає на порожньому місці, вона ґрунтується на величезній науково-дослідній роботі найдосвідченіших учених, які опрацьовують питання наукової атрибуції, ідентифікації, наукового описування книжкових джерел різного походження, закладають джерельну базу проведення кваліфікованої експертизи. За роки незалежності з'явилися цілі наукові школи, які працюють у галузі культурної спадщини та її ідентифікації як культурного надбання, культурної цінності для держави.

Так, книгознавці НБУВ створюють наукові засади для атрибуції та проведення коректної експертизи пам'яток друку, що викладаються як у численних статтях, так і в монографічних дослідженнях. Зокрема, 2004 року побачила світ монографія Г. І. Ковальчук, присвячена книжковим пам'яткам (рідкісним та цінним книжкам) у бібліотечних фондах, в якій пропонувалися визначення пам'ятки, наукові засади експертизи та методики віднесення книжок до ДРНКН [5]. Надалі вченою актуалізувалося питання про особливості експертизи книжкових пам'яток у бібліотеках в українознавчому аспекті [6].

Методологічним питанням експертизи книжкової та рукописної спадщини присвячені праці Л. А. Дубровіної, в яких подається визначення рукописної книги,

її ідентифікації та атрибуції, висвітлюється роль бібліотечної культурної спадщини в системі інституцій національної пам'яті України, національної культурної спадщини та її книжкового ресурсу [7, 8, 9]. Розвиток інформаційного ресурсу в контексті книжкових джерел україніки розглядається у працях К. В. Лобузіню [10].

Методологічне значення для експертизи рукописних книг мають ґрунтовні праці наукових співробітників Інституту рукопису НБУВ Л. А. Гнатенко (напряцьовано засади палеографічно-орфографічної атрибуції української кириличної рукописної книги: уставні та півуставні кодекси кінця XIII – початку XVII ст. [11]), О. А. Іванової (історико-кодикологічне дослідження кириличної рукописної книги XVI ст. з альбомом філіграней [12]), О. М. Гальченко (історія та технології оправи східнослов'янських рукописних книг та стародруків [13]), а також публікації на сторінках періодичного збірника наукових праць «Рукописна та книжкова спадщина України : археографічні дослідження унікальних архівних та бібліотечних фондів» (<http://rksu.nbu.gov.ua>). Велике значення для здійснення експертизи та атрибуції книжкової спадщини мають спеціальні наукові довідники, наприклад, видання, укладене Л. М. Дениско, яке присвячене книжковим знакам на книгах із колекції рідкісних видань НБУВ [14].

На жаль, досвід провідних національних наукових бібліотек, передусім НАН України, не завжди впроваджується в методичну діяльність Міністерства культури України. Через неузгодженість дій на сайтах національних наукових бібліотек створено спеціальні ресурси – матеріали до ДРНКН України, які є результатом кваліфікованої наукової діяльності, враховують міжнародні стандарти в галузі електронних ресурсів та цифрового контенту, мають досвід визнання та представлення в європейських та світових ресурсах, забезпечують науково-методологічний супровід проектів. Проте в такому вигляді вони не можуть бути використані для ДРНКН. Основна вада Держреєстру полягає в тому, що він не знаходить широкого обговорення серед фахівців, створюється за застарілими методичними підходами, обмеженою кількістю працівників, шляхом ручного внесення даних, на засадах централізованого ресурсу, без урахування досвіду провідних експертів у цій справі.

Сьогодні, у цифровому суспільстві, цифрові об'єкти спадщини, зокрема й ті, що не мають аналогів у традиційних матеріальних формах, потребують законодавчого врегулювання. ЮНЕСКО ще у 2003 р. прийнято Хартію про збереження цифрової спадщини (www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/digital_heritage_charter.shtml), яку необхідно буде врахувати при оновленні українського законодавства. Ідеться передусім про залучення сучасного досвіду створення такого ресурсу в нормативно-правових актах України з цього питання.

Потребують розширення й уточнення термінологія, яка застосовується в законодавчих актах; мають бути оновлені нормативно-правові документи про ДРНКН, де необхідно визначити нові принципи експертизи та атрибуції пам'яток щодо їх безсумнівної ідентифікації [15]; повинно бути встановлене унормування об'єктів рукописної та книжкової спадщини, що мають загальносвітове та на-

ціональне значення; слід зайнятися розробкою на державному рівні спеціальних методичних документів у галузі експертизи цінності рукописної та книжкової спадщини.

Сьогодні бібліотеки створюють не лише національні, а й світові цифрові колекції рукописної та книжкової спадщини: Манускрипторіум (<http://www.manuscriptorium.com>), Європеана (<http://www.europeana.eu>), Світова цифрова бібліотека (<http://www.wdl.org>). Уже накопичено значний досвід стосовно цифрової бібліотеки історико-культурної спадщини в НБУВ, яка активно функціонує на сайті Бібліотеки (http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_ir/cgiirbis_64.exe?C21COM=F&I21DBN=NAV&P21DBN=ELIB).

Цифровий ресурс на сьогодні становить значний інтерес для реєстрації культурної спадщини та проведення наукової експертизи, ідентифікації та атрибуції пам'яток як для досвідчених учених, так і початківців у цій справі. Цифрові технології вже давно впроваджено у практику страхового копіювання, а також у методику атрибуції та ідентифікації пам'яток за цифровими технологіями, зокрема в дослідженнях зарубіжних науковців.

У Законі України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» від 2 січня 1995 р. № 32/95-ВР (<https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/32/95-%D0%B2%D1%80>) (далі – Закон) культурна спадщина фондів бібліотек не знайшла належного визначення та висвітлення. У статті 1 лише згадуються поняття: «бібліотечний фонд» як «упорядковане зібрання документів, що зберігається в бібліотеці» та «бібліотечні ресурси» як «упорядковані бібліотечні фонди документів на різних носіях інформації, бази даних, мережеві інформаційні ресурси, довідково-пошуковий апарат, матеріально-технічні засоби опрацювання, зберігання та передачі інформації». Відсутнє законодавче визначення поняття «Національний бібліотечний фонд України» (за аналогією з термінами «Національний архівний фонд України» та «Музейний фонд України»), а також поняття «історико-культурна рукописна та книжкова спадщина бібліотек». Важливо врахувати, що впродовж останніх 30-ти років у державі активно розвивається й поняття «Україніка» як частина національного бібліотечного фонду, що об'єднує документи за низкою критеріїв: документи про Україну, українською мовою, українського авторства, створені в Україні. Це поняття акцентує увагу на національно-державних аспектах бібліотечного соціокультурного фонду і є візиткою національних засад України як суверенної держави.

У статті 7 Закону визначено, що «Бібліотечний фонд національної бібліотеки України є національним культурним надбанням Українського народу, невід'ємною складовою частиною культурної спадщини та перебуває під охороною держави». Водночас, культурна спадщина бібліотек набагато ширша за фонди національних бібліотек, вона існує в багатьох обласних, спеціальних та спеціалізованих бібліотеках. Ми маємо величезну рукописну та книжкову спадщину, що складається з мільйонів документів, створених упродовж століть, що також слід врахувати в Законі.

З іншого боку, фонди національних бібліотек не в повному обсязі можуть вважатися історико-культурною рукописною та книжковою спадщиною, існує поточний фонд, представлений книжками, що відображають щоденну видавничу діяльність видавництв та установ, які мають право видавничої діяльності. І не всі ці видання, що опубліковані значним за обсягом накладом і зберігаються в багатьох бібліотеках, можуть вважатися цінним культурним надбанням. Тут має значення підхід до репертуару видань та значення окремих примірників. Єдиним критерієм віднесення сучасної літератури до культурної спадщини слід вважати недоторканий фонд архівного примірника українського друку, що є національною джерельною базою українського національно-державного друку і свідчить про розвиток усіх сфер держави. Таким чином, «національною культурною спадщиною бібліотек» як фондом національної спадщини сьогодні може бути визнана офіційно лише така, що має включатися до ДРНКН у розділі книжкових пам'яток України, на відміну від Національного архівного та Національного музейного фондів.

Наукова новизна. У дослідженні вперше розглядається експертиза цінності рукописної та книжкової спадщини як окреме визначення в законодавстві; також вперше акцентується увага на відсутності в нормативно-правових актах понять культурної спадщини фондів бібліотек та національного бібліотечного фонду України.

Висновки. Таким чином, можемо констатувати, що єдиний реєстр історико-культурної спадщини – зведена база даних культурних цінностей, яка здійснювала би функцію державної реєстрації, централізованого обліку та охорони книжкових пам'яток на загальнонаціональному рівні, – відсутній через недосконалість законодавства України. У зв'язку з цим неможливо визначити реальні масштаби наявної в Україні спадщини, втрачених і переміщених культурних цінностей, а це значно принижує імідж нашої держави у світовому цивілізаційному просторі. Також, з огляду на розвиток цифрового суспільства, нормативно-правове забезпечення збереження рукописної та книжкової спадщини, організації вільного доступу до неї вимагає суттєвого оновлення.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/print>

2. Україна в міжнародно-правових відносинах. Кн. 2. Правова охорона культурних цінностей / відп. ред.: Ю. С. Шемшученко, В. І. Акуленко. Київ : Юрінком Інтер, 1997. 864 с.

3. Методичні рекомендації для Державної реєстрації книжкових пам'яток України. Кириличні рукописні книги та стародруки. Принципи реєстраційного опису / укл. Л. А. Дубровіна та ін. Київ, 2007.

4. Міждержавний стандарт: ДСТУ: ДОСТ 7.87:2008 Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Книжкові пам'ятки. Загальні вимоги (ГОСТ 7.87-2003. IDT). – Див. ГОСТ 7.87-2003 «Книжные памятники. Общие сведения».

5. Ковальчук Г. І. Книжкові пам'ятки (рідкісні та цінні книжки) в бібліотечних фондах. Київ: НБУВ, 2004. 644 с.
6. Ковальчук Г. Експертиза книжкових пам'яток у бібліотеках: українознавчий аспект // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. 2012. № 21. С. 403–416.
7. Дубровіна Л. А. Кодикологія та кодикографія української рукописної книги. Київ, 1992.
8. Дубровіна Л. А. Бібліотеки в системі інституцій національної пам'яті України, національної культурної спадщини та її джерельного ресурсу // Рукописна та книжкова спадщина. Київ, 2016. Вип. 20. С. 233–251.
9. Дубровіна Л. А. Книжкові та рукописні фонди бібліотек – культурна спадщина та джерельна база вивчення спільного історичного минулого та міжрегіональної інтеграції в епоху цифрового суспільства (Розділ у кол. монографії). Київ, 2018.
10. Лобузін К. В. Формування електронних інформаційних ресурсів рукописної та архівної спадщини // Рукописна та книжкова спадщина України. 2012. Вип. 16. С. 234–245.
11. Гнатенко Л. А. Палеографічно-орфографічна атрибуція української кирилическої рукописної книги : уставні та півуставні кодекси кінця XIII – початку XVII ст. Київ, 2016.
12. Іванова О. А. Кирилическа рукописна книга XVI ст. з фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: історико-кодикологічне дослідження; альбом філіграней. Київ : НБУВ, 2016.
13. Гальченко О. М. Оправа східнослов'янських рукописних книг та стародруків в Україні: історія, структура, опис. Київ, 2005.
14. Дениско Л. М. Книжкові знаки на книгах із колекції рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Київ, 2017.
15. Рибачок О. М. Документальна спадщина як складова культурних цінностей і культурної спадщини // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. 2017. № 2. С. 81–91.

References

1. *Konstytutsiia Ukrainy. Zakon vid 28.06.1996 r. No. 254k/96-VR*. [The Constitution of Ukraine; Act of 28.06.1996 r. No. 254k/96-VR]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/print> [In Ukrainian].
2. *Ukraina v mizhnarodno-pravovykh vidnosynakh. Kn. 2. Pravova okhrona kulturnykh tsinnosti* [Ukraine in the international affairs. Book 2. Legal protection of cultural values]. (1997). Yu. S. Shemshuchenko, V. I. Akulov (Eds.). Kyiv: Yurinkom Inter. [In Ukrainian].
3. *Metodychni rekomendatsii dlia Derzhavnoi reiestratsii knyzhkovykh pamiatok Ukrainy. Kyrylychni rukopysni knyhy ta starodruky. Pryntsypy reiestratsiinoho opysu*. [Methodical recommendations for the State registration of books in Ukraine. Cyrillic handwritten books and early printed books. Principles of the registration inventory]. (2007). L. A. Dubrovina and alia. (Comps.). Kyiv. [In Ukrainian].
4. *Mizhderzhavnyi standart: DSTU: DOST 7.87.2008 Systema standartiv z informatsii, bibliotечноi ta vydavnychoi spravy. Knyzhkovi pamiatky. Zahalni vymohy*. [International

Standart: DSTU: DOST 7.87.2008 The Standart system on informatics, bibliology and publishing. The printed heritage. General requirements]. [In Ukrainian].

5. Kovalchuk, H. I. (2004). *Knyzhkovi pamiatky (ridkisni ta tsinni knyzhky) v bibliotekakh fondakh* [Rare and precious books in library collections]. Kyiv. [In Ukrainian].

6. Kovalchuk, H. (2012). *Ekspertyza knyzhkovykh pamiatok u bibliotekakh: ukrainoznavchyi aspekt* [Expertise of books in library: Ukrainian Studies aspect]. In *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist* [Ukraine: cultural heritage, national consciousness, the concept of state]. No. 21, pp. 403–416. [In Ukrainian].

7. Dubrovina, L. A. (1992). *Kodykoloheia ta kodykohrafiia ukrainskoi rukopysnoi knyhy*. [Codicology and codicography of Ukrainian manuscripts]. Kyiv. [In Ukrainian].

8. Dubrovina, L. A. Biblioteky v systemi instytutsii natsionalnoi pamiaty Ukrainy, natsionalnoi kulturnoi spadshchyny ta ii dzherelnoho resursu [Libraries within the system of institutions of national historical memory of Ukraine, cultural heritage and databases]. (2016). In *Rukopysna ta knyzhkova spadshchyna Ukrainy*. Is. 20, pp. 233–251. Kyiv. [In Ukrainian].

9. Dubrovina, L. A. (2018). *Knyzhkovi ta rukopysni fondy bibliotek – kulturna spadshchyna ta dzherelna baza vyvchennia spilnhj istorychnoho mynuloho ta mizhrehionalnoi intehtatsii v epokhu tsyfrovoho suspilstva (Rozdil u kolektyvni monografii)* [Book and manuscript collections of libraries as cultural heritage and the database for historical studies of the mutual past and regional integration in the era of digital society]. Kyiv. [In Ukrainian].

10. Lobuzina, K. V. Formuvannia elektronnykh informaciiynykh resursiv rukopysnoi ta arkhivnoi spadshchyny [Formation of digital data of handwritten and archive heritage]. (2012). In *Rukopysna ta knyzhkova spadshchyna Ukrainy*. Is. 16. pp. 234–245. [In Ukrainian].

11. Hnatenko, L. A. (2016). *Paleohrafichno-orfohrafichna atrybutciia ukrainskoi kyrylychnoi rukopysnoi knyhy: ustavni ta pivustavni kodeksy kintsia XIII – pochatku XVII st.* [Palaeographic and orthographic attribution of Ukrainian Cyrillic manuscripts: uncial and half-uncial handwritten codices of the late 13th – early 17th cc.]. Kyiv. [In Ukrainian].

12. Ivanova, O. A. *Kyrylychna rukopysna knyha XVI st. z fondiv Instytutu rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho: istoriko-kodykologichne doslidzhennia, albom filihranei* [Cyrillic Manuscripts of 16th c. from the fonds of the Institute of Manuscript of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine: historical and codicological study, the album of water-marks]. Kyiv. [In Ukrainian].

13. Halchenko, O. M. (2005). *Oprava skhidnoslovianskykh rukopysnykh knuh ta starodrukiv v Ukraini: istoriia, struktura, opys* [The bindings of Eastern Slavonic manuscripts and early books in Ukraine: history, structure, description]. Kyiv. [In Ukrainian].

14. Denysko, L. M. (2017). *Knyzhkovi znaky na knyhakh iz koleksii ridkisnykh vydan Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho* [Book signs at books of the rare editions collection of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine]. Kyiv. [In Ukrainian].

15. Rybachok, O. M. Dokumentalna spadshchyna iak skladova kulturnykh tsinnosti i kulturnoi spadshchyny [Documentary legacy as a part of cultural values cultural heritage]. (2017). In *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia*. [Library Studies. Documents Studies. Information Studies]. No. 2. Pp. 81–91. [In Ukrainian].

Yuliia Serhiivna Kalinina-Symonchuk,
Head of Legal Support Department
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine
ORCID: 0000-0002-8936-2926
e-mail: kcyuliya@gmail.com

The expert evaluation of the manuscript and book heritage within the framework of Ukrainian legislation: current state and future prospects

The aim of the research is to provide analytical outlook of the norms and regulations of the Ukrainian legislation concerning handwritten and book heritage, its preservation, scientific expertise and value assessment as well as proposals for its improvement. **The methodology** of the research is based on a systematic approach, structural and functional analysis of legislative acts concerning the manuscript and book heritage, scientific expertise and value assessment thereof. This approach provides a necessary toolkit for analysis of reflection in the legislation of such concepts as cultural heritage, handwritten and book heritage, monuments, cultural values of national cultural heritage, national library collections, scientific expertise and expertise of the value of handwritten and book heritage. **The scientific novelty of the research.** For the first time the evaluation of handwritten and book heritage as a separate definition in the legislation and regulation of all issues related to it is considered; the paper emphasises the lack of concepts of cultural heritage of the depositaries of libraries and the National Library Fond of Ukraine in legal norms and regulations. **Conclusions.** Due to the imperfection of Ukrainian legislation, there is no unified register of historical and cultural heritage – a consolidated database of cultural values that would perform the function of state registration, centralised accounting and protection of monuments at the national level. There is no clear regulatory framework regarding the value assessment and the registration of manuscript and book heritage. Therefore the current agenda should include the legislative update of the definition, composition and content of the National Library Fond as a phenomenon of cultural and unique heritage; the revision of terminology; provision of precise definitions of cultural heritage and the national cultural heritage; development and enforcement of legal regulations ensuring the preservation of the manuscript and book heritage, and provision of free access to it.

Key words: cultural heritage; manuscript and book heritage; national cultural legacy; scientific expertise; value assessment of manuscripts and books.

Юлия Сергеевна Калинина-Симончук,

начальник отдела правового обеспечения деятельности

Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского

ORCID: 0000-0002-8936-2926

e-mail: kcyuliya@gmail.com

Экспертиза ценности рукописного и книжного наследия в законодательстве Украины: современное состояние и перспективы развития

Цель работы состоит в аналитическом обзоре норм украинского законодательства относительно рукописного и книжного наследия, его научной экспертизы и экспертизы ценности и обосновании предложений по их усовершенствованию.

Методология исследования базируется на системном подходе, структурно-функциональном анализе законодательных актов, касающихся рукописного и книжного наследия, его сохранности, научной экспертизы и экспертизы ценности рукописного и книжного наследия. Указанный подход и анализ позволяют рассмотреть отдельно и в совокупности понятия культурного наследия, рукописного и книжного наследия, памятников, культурных ценностей национального культурного достояния, национального библиотечного фонда, научной экспертизы и экспертизы ценности рукописного и книжного наследия, значение и связи между ними с целью выявления пробелов законодательства и его совершенствования.

Научная новизна. В исследовании впервые рассматривается экспертиза ценности рукописного и книжного наследия как отдельное определение в законодательстве; также впервые акцентируется внимание на отсутствии в нормативно-правовых актах понятий культурного наследия фондов библиотек и национального библиотечного фонда Украины.

Выводы. Из-за несовершенства законодательства Украины до настоящего времени не создан единый реестр историко-культурного наследия – сводная база данных культурных ценностей, к функциям которой должны были бы относиться государственная регистрация, централизованный учёт и охрана памятников на общенациональном уровне. Также отсутствует чёткая нормативно-правовая основа относительно выделения, экспертизы ценности и регистрации рукописного и книжного наследия. Итак, на повестку дня встают вопросы обновления законодательной базы относительно определения понятия, состава и содержания национального библиотечного фонда как культурного достояния и уникального наследия, обновления терминологической базы, установления чётких дефиниций этих понятий, а также нормативно-правового обеспечения сохранения рукописного и книжного наследия и организации свободного доступа к нему.

Ключевые слова: культурное наследие; рукописное и книжное наследие; национальное культурное достояние; научная экспертиза; экспертиза ценности рукописного и книжного наследия.

*Стаття підготовлена 7 червня 2019 року;
подана до друку 14 червня 2019 року.*